

Geridə qalan 28 il

Ermənilərin Sumqayıtda baş tutmayan “genosid” planı

Sumqayıtda ermənilər tərəfindən öncədən planlaşdırılmış qanlı hadisələrdən bizi 28 illik bir zaman kəsiyi ayırır. Məhz arxaya boylanıb baxanda həmin hadisələr zamanı öncədən görünməyən tərəflər aydınlaşır, ermənilərin Sumqayıtda törətmək istədikləri növbəti “genosid planları tam çıpaqlığı ilə üzə çıxır. Bu faktlar istintaq proseslərində tam sübuta yetirilmişdir.

Başlanğıc - dağılan imperiyanın son akkordları

Sovetlər imperiyası dağılmaqda idi. Vəziyyətdən çıxış yolunu sanki qanlı hadisələr törətməkdə gören Moskva ittifaqın əksər respublikalarında münafiçilər planlaşdırırdı. Bu isə bütün sovet birliyinə yaşayan xalqlarda Kremle qarşı nifrət hissi oyadı, parçalanmanı qaçılmaz və zəruri reallıq kimi ortaya çıxarırdı.

İttifaq rəhbərləri bir-birini əvəzləyirdi. K.U.Çernenko vəfat etdikdən sonra kimin hakimiyyətə gələcəyi vacib şərtlərdən idi. Çünki artıq Sovet İttifaqını vahid partiya idarə edə bilmirdi. Xaricdən idarə olunan diasporların fəaliyyəti güclənmişdi. Sovet İttifaqının dağılmasında maraqlı olan güc mərkəzləri tərəfindən M.S.Qorbaçov hakimiyyətə gətirildi. Qorbaçovun siyasi məsələlər üzrə köməkçisi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbekyan, Dövlət Plan Komitəsi sədrinin birinci müavini Sitaryan və yuxarı eşelonda vəzifələrə otuzdurulan yüzlərlə erməni böyük bir dövlətin xarici və daxili siyasi sətini maraqlı və ambisiyalıma uyğun asanlıqla istiqamətləndirə bildilər.

1988-ci il fevralın əvvəllərində ermənilər Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistanla birləşdirilmək üçün açıq fəaliyyətə başladılar. Separatçı “Qarabağ” və “Krunk komitələri dünyanın hər yerində yaşayan ermənilərə müraciət qəbul edərək onları “böyük Ermənistan arzularının reallaşacağı gün uğrunda mübarizəyə səslədilər.

Sumqayıt hadisələri ərəfəsində Ermənistan və Dağlıq Qarabağdan Sumqayıt və Bakı şəhərlərinə çoxlu sayda milliyətçə er-

məni olan şübhəli şəxslər gəlmiş, onların bir qismi mehmanxanalarda yığcam yerləşdirilmişdi. Azərbaycan dilini mükəmməl bilən bu qrup şəhərin onlarda olan xəritəsi əsasında demək olar ki, bütün küçə və dövlət orqanlarını qeydiyyata almış, xüsusi terror planı hazırlamışdı. Həmin şəxslər Sumqayıtda ermənilərin gur yaşadığı ərazilərdə çoxsaylı görüşlər keçirmiş, onları təlimatlandırmışdılar.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin açılmış arxiv materiallarında məlum olmuşdur ki, Dağlıq Qarabağ separatçılarının emissarları, SSRİ DTK-nın agentləri olan Sarkisyan, Osipov (Osipyanyan) və digərləri Sumqayıt hadisələrində fəal iştirak etmiş və həmin hadisələrdən dərhal sonra Orta Asiya respublikalarına ezam olunmuşlar. Bu agentlərin izləri sonra dan Özbəkistan və Qırğızistandakı hadisələr zamanı aşkar olunmuşdur. Bu fakt Sumqayıtda, Fərqanədə, Oşda və keçmiş SSRİ-nin digər yerlərində baş vermiş təxribatların bir mərkəzden təşkil və idarə edildiyini birmənalı təsdiqləyir.

Hadisələrdən sonra bəzi mətləblər üzə çıxdı. Məlum oldu ki, Sumqayıtda qətlə yetirilənlərin, demək olar, hamısı əslən dağlıq qarabağlıdır. Erməni millətçiləri öz soydaşlarını Sumqayıtda öldürməklə Xankəndidə başlanan mitinq dalğasını gücləndirmək istəyirdilər və buna nail ola bildilər de.

Hadisələr zamanı azərbaycanlılardan ölənlərin olmaması “faktından istifadə edən ermənilər Sumqayıt hadisələri zamanı bir nəfər də olsun azərbaycanlının öldürülməməsi barədə iddialarını bu gün də davam etdirirlər (Hadisələr zamanı 26 erməni, 6 azərbaycanlı öldürülmüşdür).

İğtişasları kim töpətmışdi?

Fevral ayının 28-də Sumqayıtda kütləvi iğtişaslar, zorakılıq aktları başlandıqı barədə məlumat daxil olan kimi şəhərin prokuroru,

baş ədliyyə müşaviri İsmət Qayıbov cinayət işinin qaldırılması və istintaqa başlanması barədə qərar qəbul etmişdir.

İstintaqın ilkin mərhələsində 1050 nəfər şübhəli şəxs qismində tutulmuş, onlardan bir hissəsi inzibati, bir hissəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. 97 nəfər barəsində 55 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdir. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərdən 183 nəfər barəsində, o cümlədən qəsdən adam öldürməyə görə 38 nəfər, zorlamaya görə isə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş 42 nəfər barəsində əməllərində cinayət tərkibi və ya cinayət hadisəsi olmadığından işin icraatına xitam verilmişdir.

Hadisələrlə bağlı saxlanılanlar arasında müxtəlif millətlərdən olan adamlar - azərbaycanlılar, ermənilər, ruslar, yəhudilər və başqaları var idi. Sumqayıtda “xuliqanlıq edənlərin arasında ermənilər tərəfindən satın alınmış ekstremist qruplar, cinayətkarlar, terrorçular, təxribatçılar, narkomanlar və spirtli içki düşkünləri qeydə alınmışdı. 30 nəfər isə ümumiyyətlə heç bir ictimai-faydalı əməklə məşğul olmurdu. Məlum üçün bildirək ki, o dövrdə hamı işlə təmin olunurdu və işdən yayınma hallarına, bir qayda olaraq, yol verilmirdi.

İstintaq materiallarında göstərilir ki, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab vermiş, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmışdır. Bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum olunmuşdur. Məlum üçün bildirək ki, Əhmədovun məsələsinə Moskvada tələsik baxılmış və onu Sumqayıtda baş verən hadisələrin “təşkilatçısı kimi qələmə vermişlər. Bu fakta xüsusi diqqət yetirək: 1988-ci il mart ayının 12-də SSRİ Baş Prokurorluğunun bir qrup nümayəndəsi Əhmədovgilin evinə basqın etmiş, onu vanna otağından yarıçıpaq vəziyyətdə sürükləyib həyətdəki maşına mindirmişlər.

1988-ci il oktyabr ayının 18-də SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayilovun məhkəmə prosesinə başladı. Məhkəmə prosesi başlayan gün “Ostankino telekanalının “Xəbərlər proqramında bütün dünya xəbər verdilər ki, Sumqayıt hadisələrinə də “başkəsen üç nəfərin məhkəməsinə başlanılır. Müttəhimlər kürsüsündə əyləşən Əhmədov, T.İsmayilov, Q.Cəfərov talanlar, yanğınlar, qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaların təşkilində və yaxından iştirakında təqsirləndirildilər.

Kimdir müqəssir?

Təqsirləndirilən şəxslərə qarşı aparılan məhkəmə prosesi ilk mərhələlərdən nə etmək istədiyini nəzərə çarpdırmağa başladı. Həbs edilən erməni əsilli müqəssirlər hamı tərəfindən müdafiə edildi. Sumqayıtda törədilmiş kütləvi iğtişaslarla bağlı Azərbaycan Respublikası tərəfindən qaldırılmış 18/60206 nömrəli cinayət işi sonralar bir neçə müstəqil icraata bölünmüşdür. Bunun səbəbləri istintaq materiallarında əsasən işin həcmi ilə əlaqələndirilir. 18/55461-88 nömrəli cinayət işinin ittiham aktında bu barədə deyilir:

“İstintaq materiallarının böyük həcmli, kütləvi iğtişalarda iştirak edənlərin sayının çoxluğu ilə əlaqədar olaraq cinayət işi bir neçə müstəqil icraata bölünmüşdür. O cümlədən, həmin cinayətlərdə iştirak etmiş Səfərov Nizami Sumbat oğlu, Məmmədov Qalib Qədirşah oğlu, Hüseynov Vəqif Vahəb oğlu, Nəcəfov Nadir Əhmədov oğlu, Gəncəliyev Elçin Əli oğlu, İsayev Əfsər İslam oğlu, Qriqoryan Eduard Robertoviç bəndlərində cinayət işi 1988-ci il dekabrın 30-da ayrıca icraataya verilmişdir.

Məhkəmə prosesinə SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü R.K.Brize sədrlik edirdi. Məhkəmənin tərkibinə SSRİ Ali Məhkəməsinin xalq

iclasçıları V.A.Kuznetsov və S.Smironov daxil idilər. Dövlət ittihamçısı SSRİ Baş prokurorunun köməkçisi D.Kozlovski idi. İttihamnamələr vərəqləndikcə, şahidlər dindirildikcə məlum olurdu ki, müttəhimlərin hər üçü istintaq orqanlarının təqsirləndirdikləri dərəcədə günahkar deyillər. Onlar sadəcə olaraq həmin hadisələrdə və talanlarda iştirak edənlər, ağır cinayət hadisəsi törətməyiblər. Materiallar istintaqa qaytarıldıqda məhkəməyə təzyiqlər başlandı.

Həmin günlərdə SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun “Novoye vremya jurnalında müsahibəsi çap olundu. Terebilov məhkəmə proseslərinə yuxarıdan, xüsusilə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi aparatından təzyiqlər olduğundan şikayətlənirdi.

“Moskovskiyevostok qəzeti 1988-ci ilin 20 noyabr sayında yazırdı: “Vəkillər belə hesab edirlər ki, işin istintaqı tam aparılmalıdır. Cinayətlərin təşkilatçıları üzə çıxarılmayıb, baş verənin səbəbləri və şəraiti aşkar edilməyib. Buna baxmayaraq, 1988-ci il noyabr ayının 18-də SSRİ Ali Məhkəməsinin kollegiyası belə bir qərar çıxarıb: “Cəfərovun və İsmayilovun cinayət materiallarını yenidən yoxlanılmaq üçün istintaqa qaytarılsın. Əhmədov isə ən ağır cəzaya layiq görülsün.

Yetkinləşməmiş bir gənci böyük sənaye şəhəri olan Sumqayıtda iğtişaların təşkilatçısı kimi qələmə vermək nə qədər ədalətli idi? Axı tarixdən məlumdur ki, iğtişas törətmək üçün əvvəlcədən böyük bir təşkilat yaradılır və ora bu işdə peşəkarlar toplanır. Bu iş günlərlə, həftələrlə, aylarla vaxt sərf olunur, maddi və ideoloji imkanlar yaradılır. Belə olan halda Əhmədovun hansı təşkilatçılığından söhbət gedə bilərdi?

1988-ci ilin 18 oktyabr-18 noyabr tarixlərində Moskvada ali məhkəmədə Əhmədovun, Y.Cəfərovun, T.İsmayilovun cinayət işlərinə baxılmışdır. Müttəhim Əhmədov heç

bir hüquqi dəlil-sübut olmadan həmin hadisələrin “təşkilatçısı damğası ilə güllələnməyə məhkum edilmişdir. Məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş bu hökm 17 ay sonra Moskva şəhərində icra olunmuşdur. Həmin Sumqayıt şəhər sakini Elçin Gəncəliyev təcridxanada müəmmal bir şəkildə öldürülmüş, T.İsmayilov isə 15 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilərək siyasi məhbus kimi Tbilisiyə göndərilmişdir. Bir neçə ay sonra o da həlak olmuşdur.

Bu qrupun tərkibində milliyətçə erməni olan Eduard Qriqoryanın hadisələrdə rolu haqqında daha geniş və ətraflı məlumatlar verilir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, E.Qriqoryan Sumqayıt hadisələrində ona rəhbərlik edən bir qrup erməni millətçilərinin və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sifarişlərini yerinə yetirdikdən sonra Sumqayıt şəhərini tərk etmək əmrini almışdı. Lakin sırf təsadüf nəticəsində hərbiçilər tərəfindən saxlanılmış və onu zərərçəkənlər tanımışlar. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, əgər Eduard Qriqoryan hərbiçilər tərəfindən həbsə alınmasaydı, sözsüz ki, erməni lobbisi Azərbaycan xalqını dünya ictimaiyyəti qarşısında nüfuzdan salmağa çalışacaqdı.

Erməni millətçiləri və xaricdə yaşayan erməni lobbisi dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin parlamentlərinə, beynəlxalq qurumlara müraciətlər göndərir, bu işdə satın alınmış kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edərək gənc sovet Azərbaycanında 70 il ərzində ermənilərə qarşı milli əsarət siyasəti aparıldığına, Sumqayıt şəhərində isə onlara qarşı soyqırım törətdiyini iddia edir və dünya ictimaiyyətini “Sumqayıt genosidini tanımağa səsləyirlər.

Əslində həmin hadisələr ermənilərin dünyada iyrenc simasını açıb göstərdi. Çörəyini yediyi, evinin qonağı olduğu bir millətə şər atmaqdan belə çəkinməyən ermənilər illər keçdikcə daha qəddar yollara əl atdılar. Daha sonra ermənilər tərəfindən Xocalı qətləmi törədildi. Tanrı Xocalı qətləmi görə qatilləri heç vaxt bağışlamayacaqdır. Bunu təkəbiz yox, haqqı, ədaləti, başəri dəyərləri sevməyən insanların deyir.

Akif ƏLİYEV,
“Azərbaycan”